

ķikāt-i Ġmān, Mekārimü'l-aḥlāk, Risāle-i 'Aķliyye, Müfredāt-ı Kur'ān, Şerḥu'l-esmā'i'l-ḥüsnā, el-Erba'ınü'l-Emīriyye, Ḥavāşşu ehli'l-bāṭın, en-Nāsikh ve'l-mensūḥ fi'l-Kur'āni'l-Kerīm, Tefsīru ḥurūf-i'l-mu'cem, Ćihil Maķām-ı Şūfiyye, el-Ġnsānū'l-kāmil. Bu eserlerin büyük bir kısmı Süleymaniye Kütüphanesi'nde mevcut iki mecmuada (Şehid Ali Paşa, nr. 2795; Ayasofya, nr. 2873) külliyyat halinde bulunmaktadır (eserlerin bir listesi ve muhtevaları için bk. Seyyid Mahmūd-i Envārî, s. 302-362; Agha Hussain Hamadani, s. 100-107; eserlerin baskıları ve yazma nüshaları için bk. Per-vîz Ezkâf, s. 115-151).

BİBLİYOGRAFYA :

Cāmî, *Nefehāt*, s. 447; Hândmîr, *Ḥabibü's-siyer*, III, 542-543; Haydar Mirza, *Târiḥ-i Reşîdî* (trc. E. D. Ross), London 1895, s. 432; Nûrullah et-Tüsterî, *Mecālisü'l-mü'minîn*, Tahran 1365 ḥş., II, 138-143; Dārâ Şükûḥ, *Sefinetü'l-evliyâ*, Kanpur 1318/1900, s. 107-108; Kuşâşî, *es-Simtü'l-mecîd*, Haydarâbâd 1327/1909, s. 77; Zebîdî, *İkd.*, s. 110; a.mlf., *İḥfâfü'l-aşfiyâ*, s. 259; Hidâyet, *Riyâzü'l-ʿarîfîn*, Tahran 1305 ḥş., s. 110; a.mlf., *Mecma'u'l-fuṣaḥâ*, Tahran 1295 ḥş., I, 340; Harîrîzâde, *Tibyan*, III, vr. 255^b-263^a; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetü'l-ḥavâṭır*, II, 84-87; Tevfik-i Keşmîrî, *Vâķi'ât-ı Keşmîr*, Lahor 1303/1886, s. 36-37; Gulâm Server Lâḥûrî, *Ḥazine-tü'l-aşfiyâ*, Kanpur 1902, s. 293; Storey, *Persian Literature*, I/2, s. 946-947; Brockelmann, *GAL*, II, 221; *Suppl.*, II, 311; Gulâm Ali Âryâ, *Tarîḥ-i Ćiştîyye der Hind u Pākistān*, Tahran 1365 ḥş., s. 22, 37; G. M. D. Sufî, *Kashir, Being a History of Kashmir*, Lahore 1949, I, 85-94; Safâ, *Edebiyyât*, III/2, s. 1294-1297; Ma'sûm Ali Şah, *Tarâṭik*, II, 302, 345; III, 526; Seyyid Ali Zafer, *Emîr-i Kebîr Seyyid 'Alî Hemedânî*, Lahor 1972; Abdülhüseyn-i Zerînkûb, *Dünbâle-i Ćüstücü der Taşavvuf-ı İrân*, Tahran 1369, s. 178-183; Muhammed Riyâz, *Aḥvâl u Âşâr u Eş'âr-ı Mir Seyyid 'Alî Hemedânî*, İslâmâbâd 1364/1985; Pervîz Ezkâf, *Mürevvic-i İslâm der İrân-ı Şagîr: Aḥvâl u Âşâr-ı Mir Seyyid 'Alî Hemedânî*, Hemedan 1370 ḥş.; Necib Mâyîli Herevî, "Ćehâr Nazar Peyrâmûn-ı Ćehâr Eşer Mensûb be Seyyid 'Alî Hemedânî", *Dânîş*, sy. 11, İslâmâbâd 1366 ḥş., s. 90-116; F. Meier, "Die Welt der Urbilder bei Ali Hamadani", *Eranos-Jahrbuch*, sy. 18, Zürich 1950, s. 115-172; Ali Asgar Hekmat, "Les voyages d'un mystique persan de Hamadan au Kashmir", *JAI*, CCXL/1 (1952), s. 53-66; a.mlf., "Ez Hemedân tâ Keşmîr", *Yagmâ*, sy. 4, Tahran 1330 ḥş./1951, s. 337-343; M. Molé, "Les Kubrawiye entre Sunnisme et Shisme aux huitième et neuvième siècles de l'hégire", *REI*, XXIX (1961), s. 110-128; Seyyid Mahmūd-i Envārî, "Mîr Seyyid 'Alî Hemedânî ve Taḥlîl-i Âşâr-ı Ū", *Neşriyye-i Dânişkede-i Edebiyyât u 'Ulûm-i İnsânî*, XXIX/23, Tebriz 1977, s. 297-363; Agha Hussain Hamadani, "Life and Works of Sayyid Ali Hamadani", *Pakistan Journal of History and Culture*, IV/1, Islamabad 1983, s. 73-121 (bu makale daha sonra aynı adla müstakil kitap olarak yayımlanmıştır: Islamabad 1984); G. Bowering, "Ali Hamadani", *Elr*, I, 862-864.

TAHSİN YAZICI

HEMEDÂNÎ, Kādî Abdülcebbâr

(bk. KÂDÎ ABDÜLCEBBÂR).

HEMEDÂNÎ,

Muhammed b. Abdülmelik

(محمد بن عبدالمك الممدانی)

Ebû'l-Hasen Muhammed
b. Abdülmelik b. İbrâhîm
el-Hemedânî el-Makdisî el-Farazî
(ö. 521/1127)

İranlı tarihçi.

Muhtemelen 463'te (1071) Hemedan'da doğdu. İlk tahsilini, bir Şâfiî fakihî ve muhaddis olan babası Ebû'l-Fazl Abdülmelik'in yanında tamamladı. Bağdat gibi önemli bir ilim ve kültür merkezinde yetişen Hemedânî, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Muhammed b. Nakûr ile Tîrâd ez-Zeynebî ve diğer bazı âlimlerden hadis okudu. Ancak daha çok tarihe ilgi duydu ve bu alanda önemli eserler kaleme aldı. 6 Şevval 521'de (15 Ekim 1127) Bağdat'ta vefat etti ve Kadî İbn Süreyc'in (Ahmed b. Ömer) kabrine yakın bir yerde babasının yanına defnedildi.

İbnü'n-Neccâr el-Bağdâdî tarih ilminin Hemedânî ile zirveye ulaştığını söyler (Safedî, IV, 38). Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, İbnü'd-Dübeysî, İbn Hallikân, İbnü'l-Fuvatî, İbnü'l-Adîm ve Zehebî gibi birçok müellif onun *Tekmile*'siyle diğer eserlerini kaynak olarak kullanmışlardır. İbn Asâkir de Hemedânî'den hadis rivayet etmiştir. İbnü'l-Cevzî, şeyhi Abdülvehhâb'ın onu hadis konusunda tenkit ettiğini söyler (*el-Muntazam*, X, 8).

Eserleri. Hemedânî'nin günümüze ulaştığı bilinen tek eseri *Tekmiletü Târiḥi't-Taberî* (*ez-Zeyl 'alâ Târiḥi't-Taberî*) olup İbn Cerîr et-Taberî'nin *Târiḥu'l-ümem ve'l-mülûk* (*Aḥbârü'r-rusûl ve'l-mülûk*) adlı eserine zeyil olarak yazılmıştır. Hemedânî, Taberî'nin, tarihinde 302 (915) yılına kadar gelen olayları anlattığı halde Abbâsî Halifesi Muktedir-Billâh'ın ilk yedi yıllık devrini çok kısa geçtiğini, bu sebeple eserine Muktedir-Billâh'ın halife olduğu 295 (908) yılından başladığını ve Müstazhir-Billâh'ın halife ilân edildiği 18 Muharrem 487 (7 Şubat 1094) tarihine kadar geldiğini söyler (*Tekmiletü'l-Târiḥi't-Taberî*, s. 190). Rosenthal, eserin mukaddimesindeki müphem ifadelerle dayanarak Hemedânî'nin Müstazhir-Billâh devrinin sonuna kadar (512/1118) vuku

bulan olayları da anlattığını ileri sürer (*A History of the Muslim Historiography*, s. 82). Sehâvî'nin, *Tekmile*'nin 360 yılı başına (Kasım 970) kadar cereyan eden olayları ihtiva ettiğini söylemesi (*el-İ'ân bi't-tevbiḥ*, s. 302) yanlıştır. Eserin sadece 295-367 (908-977) yıllarına ait bölümü bazı eksiklerle günümüze intikal etmiştir.

Taberî'nin üslûp ve metodunu takip eden Hemedânî *Tekmile*'yi Ebû Bekir es-Sûlî, Ebû Ali et-Tenûhî, Hatîb el-Bağdâdî, Ebû İshak es-Sâbî, Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, İbn Bessâm el-Bağdâdî, Kâsım el-Kâdî, Ebû Ömer et-Temîmî, Ebû Hayyân et-Tevhîdî, Ebû Mansûr es-Seâlibî, Ebû'l-Hasan Ahmed b. Ca'fer el-Berme-kî, İbn Hâcib en-Nu'mân, Sâbit b. Sinân, Ebû İshak eş-Şîrâzî ve Hilâl b. Muhassin es-Sâbî'nin kitaplarından; Ahmed b. İshak et-Tenûhî, Ebû'l-Fazl ez-Zührî ve Ebû Sa'd es-Süsî'den; ayrıca babasından, Ebû Sehl b. Ziyâd el-Kattân, Kâdî İbn Kâmil gibi birçok âlimden ve olaylara şahit olmuş kişilerin anlattığı rivayetlerden faydalanarak yazmıştır.

Hemedânî, Hilâl es-Sâbî ve Ebû Hayyân et-Tevhîdî'nin etkisinde kalarak kısa cümlelerle ve sade bir üslûpla yazdığı eserinde Irak'tan Horasan'a, Anadolu'dan Azerbaycan'a, Deylem'den Güney Yemen'e, Mağrib'den İfrîkiye'ye kadar çok geniş bir coğrafyada cereyan eden siyasî olayların yanı sıra halife ve vezirlerle ilgili bilgilere, halife, vezir ve kumandanların yıllık gelirlerine, müsâderelerden, iltizam ve çeşitli kaynaklardan beytülmalâ ulaşan gelirlerle, fiyat artışlarına ve bunun siyasî istikrara etkilerine, kültür hayatına, edip ve şairlerin eserlerine, sosyal hayata, çeşitli yerlerde çıkan karışıklıklara, imar faaliyetlerine, yangınlara, Dicle ve Fırat nehirlerindeki taşkınlara kadar çeşitli hususlara yer vermiştir.

Albert Yûsuf Ken'ân, *Tekmiletü Târiḥi't-Taberî*'yi önce *Mecelletü'l-Meş-rık*'ın çeşitli sayılarında yayımlamış (Beyrut 1955-1958), ardından bunları kitap haline getirmiştir (Beyrut 1958, 1959, 1961). Eser daha sonra Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm tarafından Taberî'nin zeyilleri (*Züyûlû Târiḥi't-Taberî*) arasında neşredilmiştir (Kahire 1977, XI, 185-489).

Hemedânî'nin günümüze kadar gelmeyen diğer eserleri de şunlardır: 1. *Kitâbü 'Unvânî ('Uyûnî)'s-siyer fî meḥâsin-i'l-bedv ve'l-ḥaḍar*. İhsan Abbas, eseri kaynak olarak kullanan tarihçilerin ki-

taplarını tarayarak çok küçük bir bölümünü elde etmiştir (Şezerât, s. 85-90). 2. *Kitâbü'l-Ma'ârifü'l-müte'ahhîre*. İbn Hallikân'ın *Vefeyât*'ında nakledilen bilgilerden (I, 303; V, 268) eserin tarihle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. 3. *ez-Zeyl 'alâ Târîhi'l-Vezîr Ebî Şücâ' er-Rûzrâverî*. Rûzrâverî'nin İbn Miskeveyh'in *Tecâribü'l-ümem* adlı eserine yazdığı zeylin zeylidir. 4. *Zeylû Tabakâtü'l-fukahâ'*. Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin eserinin zeylidir. Sehâvî bunu *Tabakâtü'l-fukahâ'* olarak kaydeder. Başta İbn Hallikân ve Sübkî olmak üzere çeşitli müellifler bu eserden nakillerde bulunmuşlardır. 5. *Ahbarü'l-vüzerâ'*. Hilâl es-Sâbî'nin *Kitâbü'l-Vüzerâ'* (*Tuhfetü'l-ümerâ' fi târihi'l-vüzerâ'*) adlı eserine zeyildir. Hemedânî muhtemelen, Hilâl es-Sâbî'nin oğlu Garsünnî'me'nin *Uyûnü't-tevârih*'ine de bir zeyil yazmıştır (Cahen, s. 61; Rosenthal, s. 82). 6. *Ahbaru devleti's-sultân Muhammed ve Maḥmûd*. Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar ile (1105-1118) oğlu Mahmud (1118-1131) veya Gazneli Mahmud ile (998-1030) Muhammed (1030, 1041) dönemleriyle ilgili bir eser olması muhtemeldir. 7. *Kitâb fi'ş-şü'm* (*Kitâbü'ş-Şü'm*). 8. *Ümerâ'ü'l-hac*.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Abdülmelik el-Hemedânî, *Tekmilâtü Târîhi'l-Taberî* (nşr. Albert Yûsuf Ken'ân), Beyrut 1958, neşreden in önsözü, ayrıca bk. s. 190; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VII, 161; X, 8; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, X, 648; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 303; II, 116; V, 59, 105, 119, 268; İbnü'l-Fuvâtî, *Telhîşu Mecma'i'l-âdâb* (nşr. Mustafa Cevâd), Şam 1382-87, II/2, s. 451; Kütübî, *Uyûnü't-tevârih* (nşr. Faysal es-Sâmîr – Abdülmün'im Dâvûd), Bağdad 1397, XII, 193; Safedî, *el-Vâfi*, IV, 37-38; Sübkî, *Tabakât* (Tanâhî), IV, 203; V, 162, 163; VI, 135; İbn Kesîr, *el-Bidâye* (nşr. Ahmed Ebû Melhem), Beyrut 1405, XII, 212; Sehâvî, *el-İ'ân bi't-tevbiḥ*, s. 40, 182-184, 302; Claude Cahen, "The Historiography of the Seljuqid Period", *Historians of the Middle East* (ed. B. Lewis – P. M. Holt), London 1962, s. 61-62, 64, 69; F. Rosenthal, *A History of the Muslim Historiography*, Leiden 1968, s. 82, 292, 411, 414, 418, 509; İhsan Abbas, *Şezerât min kütübün mefkûde fi'l-târîh*, Beyrut 1988, s. 83-90; Sâlihîyye, *el-Mu'cemü'ş-şâmil*, V, 313; Bedrî Muhammed Fehd, "el-Hemezanî ve kitâbühü Tekmilâtü Târîhi'l-Taberî", *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb ve'l-ülümü'l-insâniyye*, sy. 2-3, Fas 1979-80, s. 231-255.

SÂDİK SECCÂDÎ

HEMEDÂNÎ, Seyyid Ali

(bk. HEMEDÂNÎ, Emîr-i Kebîr).

HEMEDÂNÎ, Yûsuf b. Eyyûb

(bk. YÛSUF el-HEMEDÂNÎ).

HEMEDÂNİYYE

(همدانية)

Kübreviyye tarikatının
Emîr-i Kebîr Hemedânî'ye
(ö. 786/1385)

nisbet edilen bir kolu

(bk. HEMEDÂNÎ, Emîr-i Kebîr).

HEMEZAN

(bk. HEMEDAN).

HEMMÂM b. MÜNEBBİH

(همام بن مبه)

Ebû Ukbe Hemmâm b. Münebbih
b. Kâmil es-San'ânî
(ö. 132/750)

İlk yazılı hadis metinlerinden
eş-Şahîfetü's-şahîha adlı
mecmuası ile tanınan tâbiî.

40 (660) yılında Yemen'de doğduğu tahmin edilmektedir. Bazı kaynaklarda babası Münebbih'in, Yemenli Seyf b. Züyezen'in Habeşliler'e karşı yardım istemesi üzerine İran Kısra'sı I. Hüsrev tarafından gönderilen askerlerle birlikte Yemen'e gidip oraya yerleştiği kaydedilmektedir. Bu sebeple Hemmâm, aslen İranlı olup daha sonra Yemen'e yerleşenlerin (bk. EBNÂ) torunları için kullanılan Ebnâvî nisbesiyle de anılır. Babası Münebbih Hz. Peygamber zamanında müslüman oldu.

Hemmâm İslâmî ilimlerle ilgilenen bir aileye mensuptur. Ağabeyi Vehb ile onun oğulları Abdullah ve Abdurrahman, kardeşi Ma'kûl'un oğulları Abdüssamed ve Akîl hadis okumuş ve okutmuşlardır. Kendisi de gençliğinde Medine'ye giderek Ebû Hüreyre'den hadis öğrendi ve bu hadisleri *eş-Şahîfetü's-şahîha* adlı bir mecmuada topladı. Ayrıca Muâviye b. Ebû Süfyân, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Zübeyr, Abdullah b. Ömer gibi sahâbilerden rivayette bulundu. Kendisinden de ağabeyi Vehb, kardeşinin oğulları Akîl ile Ma'kûl ve Ma'mer b. Râşid gibi âlimler hadis rivayet ettiler. Hemmâm San'a'da vefat etti. Cenaze namazını San'a Valisi Ömer b. Abdülhamîd kıldırdı. Ölüm tarihi 101 (719), 102 (720) ve 131 (749) ola-

rak da zikredilmiştir. Bütün kaynakların güvenilir bir muhaddis olduğu hususunda birleştikleri Hemmâm'ın rivayetleri Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'iyle *Kütüb-i Sitt*e'de ve diğer hadis kitaplarının da yer almıştır.

eş-Şahîfetü's-şahîha günümüze ulaşan ilk yazılı hadis metinlerindendir. Hemmâm'dan Ma'mer b. Râşid'in, ondan talebesi Abdürrezzâk es-San'ânî'nin, ondan da Ahmed b. Hanbel, Buhârî ve Müslim gibi muhaddislerin rivayet ettikleri bu mecmuada Allah'ın sıfatları, sünnetin önemi, namaz, oruç, cihad, tövbe, ahlâk, geçmiş ümmetler, peygamberler, cennet, cehennem gibi konularda 139 (veya 138 yahut 136) hadis bulunmaktadır. Muhammed Hamîdullah (*MMIAdm.*, XXVIII [1953], s. 96-111; Haydarâbâd 1955, 1956, 1961, 1967, 1979; Paris 1979), Rif'at Fevzî Abdülmuttalib (Kahire 1406/1985) ve Ali Hasan Ali Abdülhamîd (Beyrut 1407) tarafından yayımlanan eseri Hossein G. Tocheport Fransızca'ya (Paris 1979), Muhammed Rahîmüddin İngilizce'ye (Haydarâbâd 1399/1979), M. Ragîb İmamoglu (Ankara 1966), Talat Kocyiğit (Ankara 1967) ve Kemal Kuşçu (İstanbul 1967) Türkçe'ye çevirmiştir. Eser ayrıca Urduca'ya tercüme edilmiştir (Haydarâbâd [Dekken], 1955, 1956).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned (nşr. Ahmed Muhammed Şakîr), Kahire 1416/1995, VIII, 181-253; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 544; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, VIII, 236; İclî, *eş-Şikât*, s. 461; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IX, 107; Ahmed b. Abdullah er-Râzî, *Târîhu Medineti San'a* (nşr. Hüseyin b. Abdullah el-Ömerî), San'a 1401/1981, s. 421; Sem'ânî, *el-Ensâb*, I, 122; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXX, 298-300; XXXI, 143; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, V, 311-313; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 101; a.mlf., *Tecridü esmâ'î's-şahâbe*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), II, 94; İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, XI, 67; Zirikî, *el-A'lâm*, IX, 98; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, XIII, 153; Sezgin, *GAS* (Ar.), I, 122-123; a.mlf., "Hadis Musannefatının Mebdei ve Ma'mer b. Râşid'in Câmî'i", *TM*, XII (1955), s. 121-129; Muhammed Hamîdullah, "Akdemü te'lîf fi'l-hadîşin-nebevî Şahîfetü Hemmâm b. Münebbih ve mekânetühâ fi târihi 'ilmi'l-hadîş", *MMIAdm.*, XXVIII (1953), s. 96-116, 270-281, 443-467.

KEMAL SANDIKÇI

HEMS

(الهمس)

Arap alfabesinin bazı harflerindeki telaffuz özelliğini ifade eden terim

(bk. HARF).